

PUNAINEN EVANKELIUMI MIHAIL BULGAKOVIN PROOSAN TAUSTALLA

TOMI HUTTUNEN

Keväisen hellepäivän kallistuessa iltaan ilmestyi Moskovassa Patriarkan lampien luokse kaksi kansalaista. Toinen heistä oli neljissäkymmenissä, lyhyt, tummatukkainen, hyvinvoipa ja kaljupäinen. Hänellä oli harmaa kesäpuku, ja hyvälaatuista hattuaan hän kannatteli varovasti kädessään. Hänen huolellisesti ajeltuja kasvojaan koristivat mustat sarvisankaiset ylikuonnollisen kokoiset silmälasit. Toinen oli harteikas nuorukainen, jolla oli punertavat pörroiset hiukset ja joka oli työntänyt ruudullisen lippalakkinsa takaraivolleen. Hänellä oli yllään cowboypaita sekä jalassa nuhraantuneet valkoiset housut ja mustat kumitossut.

Ensiksi mainittu oli, kukapa muukaan kuin Mihail Aleksandrovitš Berlioz, paksun kirjallisuuslehden toimittaja ja suuren moskovalaisen kirjailijaliiton – lyhennettynä Massolit – hallituksen puheenjohtaja. Hänen nuori seuralaisensa oli runoilija Ivan Nikolajevitš Ponyrjov, joka kirjoitti salanimellä Bezdomyi. (Bulgakov 2005, 9.)

Mihail Bulgakovin Mestarista ja Margaritasta kertova romaani *Saatana saapuu Moskovaan* alkaa kohtauksesta, jossa Ivan Bezdomyi ja Mihail Berlioz keskustelevat Bezdomyin kirjoittamasta ateistisesta runoelmasta. Bezdomyi (”koditon”) on pseudonyymi, nuoren proletaaritaustaisen kirjailijan keksitty taiteilijanimi. Vastaavanlaisia vaatimattomuutta, köyhyyttä, tyytymättömyyttä tai kuulumatomuutta ilmaisevia taiteilijanimiä käyttivät 1910- ja 1920-luvun kirjallisuudessa nimenomaan proletaarikirjailijat. Maksim Gorkin (”kitkerä”, ”katkera”) esimerkin mukaan he ilmaisivat salanimellään kuuluvansa alistettuun luokkaan: Demjan Bednyi (”köyhä”), Ivan Pribludnyi (”eksynyt”), Mihail Golodnyi (”nälkäinen”), Aleksandr Bezymenskii (”nimetön”), Pavel Bespoštšadnyi (”armoton”). Bulgakov kokeili myös vaihtoehtoja, jotka todistavat tästä hänen aikeestaan nimetä sankarinsa proletaarikirjailijoiden tapaan: Bezdomyi-hahmon varhaisempia nimivaihtoehtoja olivat esimerkiksi Antoša Bezrodnyi (”suvuton”) ja Ivan Pokinutyi (”hyljätty”).

Nämä pseudonyymit, joita proletaarikirjailijat käyttivät, viittaavat myös kirjailijoiden tarpeeseen ilmaista radikaalia irtiottoa suhteessa aiempaan venäläiseen kulttuuriin ja yhteiskuntaan, heidän kuulumattomuuttaan. Tärkeimpiä irtioton kohteita oli kristinusko, ja tästä konfliktista syntyi vallankumouskirjallisuuden diskurssi, jota kutsun nimellä ”punainen evankeliumi”.

Punainen evankeliumi

Vuoden 1918 varsinaiseksi bestselleriksi Neuvostovenäjällä nousi proletaarisen agitaation spesialisti ja satiirikkokirjailija nimeltä Vasili Knjazev ja erityisesti hänen runokokoelmansa *Punainen evankeliumi*. Runoilija Knjazev käytti usein salanimiä ”punainen kukko” (*krasnyi petuh*) tai ”punainen runoilija” (*krasnyi poet*). Punaisen pääsiäisen ja ehtoollisen teema avaa Knjazevin runokokoelman. Huhtikuun alussa 1917 vietettiin ”vallankumouksellista pääsiäistä”, jolloin ylösnousemus rinnastettiin tapahtuneeseen yhteiskunnalliseen kumoukseen. Näin alkaa myös Knjazevin kokoelma:

Tule ja juo. Tämä on vereni
sydämeistä punaisen runoilijan.
Elämän antava uudismaa,
Uuden testamentin lähde.
Avasin maailmalle rintani ja
tuomitsin itseni kuolemaan.
Suren, sekoan ja veisaan
kun punaisen vereni kuiviin vuodan.

Punainen runoilija rinnastaa itsensä surutta Kristukseen ja tämän ristinkuolemaan. Myöhemmin hän paljastaa olevansa mieluummin tiennäyttäjät, edelläkävijät, profeetta tai Johannes Kastaja. Miekkaan tarttuvat eivät tässä punaisen Kristuksen johdatuksessa huku miekkaan, vaan kaikki kutsutaan mukaan taisteluun. Mitään kovin omaperäistä

tässä keitoksessa ei ole, sillä Knjazevia taitavammat runoilijat ovat koetelleet näitä yhdistelmiä jo aiemmin. Niin Vladimir Majakovski, Sergei Jesenin kuin Aleksandr Blok olivat näyttäneet mallia vuosien 1917 ja 1918 runoelmillaan. Knjazev vain imitoi heitä ja sai aikaiseksi kansaan uppoavan bestsellerin, josta otettiin neljä painosta vuonna 1918.

Kodittoman runoilijan esikuvia

Ivan Bezdomyi on Bulgakovin romaanin alussa proletaarirunoilija, joka on kirjoittanut Berliozin tilauksesta ateistisen, antikristillisen runoelman. Bezdomyin esikuvaa on etsitty paljon, ja monet ovat päätyneet toteamaan, että ilmeisin vastine proletaarikirjailijoiden keskuudessa on Demjan Bednyi (oik. Jefim Pridvorov, 1883–1945), runoilija ja satiirikko, joka oli lähtöisin eteläukrainalaisesta Hersonista ja päätyi opiskelemaan historiaa ja filologiaa Pietarin yliopistoon. Hän aloitti kirjallisen uransa vuonna 1909 suuren yleisön suosimassa *Russkoje bogatstvo* -lehdessä ja liittyi bolševikkipuolueeseen vuonna 1912. Bednyi kirjoitti etupäässä satiireja, ja vuonna 1920 hän julkaisi runokokoelman *Uusi testamentti* unohtamatta evankelista Demjanian. Siinä hän väänteli pahimpansa mukaan *Uuden testamentin* evankeliumitekstejä ja pyrki uuden aikakauden synteysiin, bolševistiseen punaiseen evankeliumiin. Tuo kokoelma oli myös Bulgakovin kirjastossa.

Bednyi ei toki ole Bezdomyin ainoa lähtökohta, myös vallankumousvuosien jälkeisen ajan kuuluisin runoilija Sergei Jesenin on nähty tämän henkilön esikuvana. Jesenin rinnalle on nostettu edellä mainitut ”Iivana Eksynyt” ja ”Aleksanteri Nimetön” sekä sittemmin myös runoilija Boris Bezdomyi, joka oli kuitenkin niin tuntematon, että tuskin Bulgakovkaan on hänestä tiennyt.

Bulgakov oli punaisesta evankeliumista kiinnostunut. Vastaavat käsitteparit olivat suosittuja vuosina 1917 ja 1918: ”punainen Kristus”, ”punainen pääsiäinen”, ”punainen joulua”, ”punainen paholainen” (tuon niminen lehti ilmestyi tammikuun lopusta 1917 vuoteen 1919). Vuoden 1923 tammi-kuussa vietettiin Komsomol-joulua, jossa lapset kantoivat kylttejä vaatien vanhemmiltaan: ”älkää tehkö joulua ja joulukuusta”, ”kasvata lapsia pedagogilla, älä jumalalla”, ”vuonna 1922 Maria synnytti Jeesusken, vuonna 1923 hän synnytti Komsomolin”. Tätä kaikkea Bulgakov tutki vimmatusti.

Kuuluisa aikakauden ateistinen ja uskonnonvastainen julkaisu oli *Bezbožnik*, jonka nimi tarkoittaa jumalatonta. Kyseessä on vuodesta 1922 ilmestynyt julkaisu, jolla oli ajalleen hyvin runsas levikki, 70 000 kappaletta. Vuonna 1934 levikki oli kasvanut jo sataan tuhanteen. Myös Bulgakov törmäsi *Bezbožnikiin* ja järkyttyi siitä, että Kristus kuvattiin lehdessä huijarina ja lurjuksena.

Jumalanpilkkarunoilijan esikuvia

Bulgakovin erityisen huomion kohteena on runoilija, joka kirjoittaa antikristillistä ateistista satiiriryökkäystä ja tulee tietoiseksi oman toimintansa alhaisuudesta. Näin käy myös Bezdomyin kirjalliselle edeltäjälle, Bulgakovin *Valkokaarti*-romaanin yhdelle sivuhenkilölle eli fantomisti-futuristi Ivan Rusakoville, joka katuu syfiliksen kourissa tekojaan: ”Herra, anna minulle anteeksi ja armahda siitä, että kirjoitin nuo tympeät sanat” (Bulgakov 1972, 155).

Ivan Rusakov on mielenkiintoinen persoona etenkin, jos haluamme ymmärtää Ivan Bezdomyin taustoja paremmin. Hänen nimensä (”rusakko”) viittaa ihan kuin suomessakin sekä jänikseen että puhekielisesti venäläiseen ihmiseen. Kirjastonhoitajan poika Rusakov on Bulgakovin rakentama paheiden kokoelma, kuppaa sairastava kokainisti sekä fantomisti-futuristisen runoilijaryhmän edustaja. Sellaista ryhmää ei todellisuudessa koskaan ollut, mutta sellainen on helppo kuvitella monilukuisten 1920-luvun avantgarderyhmittymien sekaan. Kaiken lisäksi Rusakov kirjoittaa jumalanpilkkarunoja. Rusakovissa on myös viitteitä Bulgakovin omaan elämäkertaan. Tärkeässä asemassa on Rusakovin runoteos, joka *Valkokaartissa* esitellään, nimeltään *Bogovo logovo* (Jumalan luola):

Taivaassa ammottaa
savuava luola.
Kuin peto nuolee kypäläänsä
suuri kuolematon isä,
karhu takkuinen
Jumala.
Luolassa
rotkossa
lyökää Jumalaa.
Jumalaisen taiston
punaista ääntä
tervehdän rukouksella rivolla.
(Bulgakov 1972, 154.)

Tämä runo on yhdistetty usein Vladimir Majakovskiin ja runoelmaan *Pilvi housuissa*. Mariet-

ta Tšudakova, ehkä kaikkein kuuluisin Bulgakov-asiantuntija, on nähnyt Rusakovin taustalla Ivan Startsevin, varsin tuntemattoman runoilijan, jolla kuitenkin oli kuuluisia tuttuja. Bulgakov tunsii hänet, sillä he työskentelivät yhdessä kulttuuriasiain kansankomissariaatin kirjallisuusjaostossa vuonna 1921. Startsev oli imagini-istiparivaljakon Sergei Jeseninin ja Anatoli Mariengofin ystävä.

Mariengof kävi yhdessä Startsevin kanssa Ponomarjovin kymnaasia Penzan kaupungissa 1910-luvun puolivälissä. Siellä myös syntyivät ensimmäiset ideat venäläisestä imagini-ismista, josta tulisi sittemmin vuosiksi 1919–22 moskovalaisen kokeellisen kirjallisuuden johtava suuntaus. Mariengof kirjoitti muistelmissaan:

Minä elin omaa Penzaani kirjakaupoissa ja runokirjoissa. Tuolloin sain myös uuden ystävän, runoniekka hänkin – Vanja Startsev valmistui Ponomarjovin kymnaasista vuotta myöhemmin kuin minä. Yhtä aikaa me rakastuimme metaforaan. Mutta me kutsuimme sitä nimellä image. Ranskan-kielisestä sanasta image eli kuva. Mitään ranskalaisia emme olleet nähneet likimainkaan, mutta me penzalaiset rakastuimme tämän imageen. Vanjan kanssa me kirmasimme kieli pitkällä ja etsimme näitä kuvia: yritimme löytää niitä uusista runokokoelmista, kirjallisuusjournaaleista ja pietarilaisista sanomalehdistä. Kaikki vanhat runoilijat saivat jäädä taakse, sillä heillä ei ollut tarpeeksi imageja. Ja ilman niitä runous ei yhtäkkiä enää ollut meille minkään arvoista. Niinpä me nostimme Sergei Jeseninin, jota emme tunte- neet tuolloin lainkaan, runouden kruunuksi. Sillä hänen pilvensä ’osasivat haukkua’, ja hänellä ’kuu penikoi viljapellon yllä kultaista pentuaan...’ (Mariengof 1964, 149.)

Vuonna 1916 Penzassa Mariengofin ympäril- le rakentui runoilija- ja taiteilijaryhmä, jossa Ivan Startsev oli mukana, ja he julkaisivat omaa deka- denttilehteään nimeltä *Komediantti*, jota ensin ke- huttiin paikallislehdissä mutta jonkin ajan kulut- tua alettiin haukkua toden teolla. Heitä syytettiin epäkypsiksi Oscar Wilden kopioijiksi. Tosi asiassa tämä penzalaisten runoilijoiden ryhmä on lähtökoh- ta venäläiselle imagini-ismille. Ensimmäinen imagi- nistinen almanakka *Exodus* ehdittiin myös painaa Penzan kuvernementin painotalossa, kunnes Mari- engof ja Startsev hankkiutuivat Moskovaan.

Moskovassa oli kova meno päällä. Bolševikit jyräsivät ja kirjailijoidenkin piti asetella sano- jaan uudelleen. Niinpä imagini-isti Mariengof mo- nien kaltaistensa tavoin päätti ryhtyä väkivaltai- sen vallankumouksen ylistäjäksi Moskovassa. Hän intoutui myös antikristilliseen punaiseen evan- geliumiin:

Verta syljemme raivoten
jumalan hullunsielimiin.
Kirjaamme punamusteella
ylös ”Massojen terrorin!”

Tuuli luutii ruumiita
kuin nautaa lavalta pois.
Tässä kallonpinossa
kostomme punainen soi.

Tuhat päätä lentää
mestauslavaltaan.
Julle jumala, itse veit
Kainin saunan taa.

Ja itse koston kirveen
miehekkään teroitit.
Rukouksiasi kiroan
orjajuosien törkeyksin.

Ivan Rusakovin runo *Valkokaartissa* vaikuttaa melkein suoralta Mariengofin veriruiskurunon pa- rodialta. Myös Bulgakovin keksimät fantomisti-fu- turistit muistuttavat erehdyttävästi imagini-isteja. Vallankumouksen jälkeen alkoi ilmestyä monia uu- sia avantgarderyhmittymiä, jotka julkaisivat myös ohjelmanjulistuksia ja manifesteja väittäen olevan- sa Venäjän parhaita ja kokeellisimpia, hurjimpia ja käsittämättömiä. Imagini-istit olivat tästä ”ismi- en” joukosta onnekkaita, koska Rjurik Ivnev pääsi kansankomissaari Anatoli Lunatšarskin henkilöko- h- taiseksi sihteeri-ksi. *Valkokaartin* fantomisti-futuris- tien joukossa on B. Fridman, joka on helppo tulkita imagini-isti-kuvataiteilija Boris Erdmaniksi, kuului- san näytelmäkirjailija Nikolai Erdmanin vanhem- maksi veljeksi. V. Šarkevitš taas voisi viitata imagi- nisti Vadim Šeršenevitšiin, jos kohta Ivan Rusakov itse voisi olla kooste Mariengofista, Jeseninistä ja Startsevista.

Kirjallisuus

Belobrovtseva, Irina; Kuljus, Svetlana, *Roman M. Bulgakova Master i Margarita: kommentarii*. Knižnyi klub 2007.

Bulgakov, Mihail, *Saatana saapuu Moskovaan*. Suom. Ulla-Liisa Hei- no. WSOY 2005.

Bulgakov, Mihail, *Valkokaarti*. Suom. Esa Adrian. WSOY 1972.

Lavrov, Aleksandr, Demjan Bednyi i ego okruženie, *Varietas et con- cordia. Essays in Honour of Professor Pekka Pesonen*. Slavica Hel- singiensia 31. Toim. B. Hellman, T. Huttunen ja G. Obatinin. Helsingin yliopisto 2007, 388–397.

Mariengof, Anatoli, Iz vospominanii Anatolija Mariengofa. *Russkaja literatura*, 4, 1964, 149–164.

Mariengof, Anatoli, *Sobranie sošinenii v 3-h tomah*. T. 1. Terra, 2010. Šargorodski, Sergei, Zametki o Bulgakove. *Novoe literaturnoe oboz- renie*, 30, 1998, 260–265.

Tšudakova, Marietta, *Žizneopisanie Mihaila Bulgakova*. Kniga 1988.

Kirjoittaja on venäläisen kirjallisuuden ja kulttuurin professori.